

Janny Middelbeek-Oortgiesen

Polyglot geluk

Janny Middelbeek-Oortgiesen (1960) studeerde Zweedse taal- en letterkunde, Algemene Literatuurwetenschap en Kunstgeschiedenis aan de Rijksuniversiteit Groningen. Ze vertaalt zowel fictie als non-fictie en heeft ook toneelvertalingen op haar naam staan. Tot haar literaire vertaaloeuvre behoren romans van Henning Mankell, Majgull Axelsson, Marianne Frederiksson, Sara Stridsberg en Jonas Hassen Khemiri, wiens Alles wat ik me niet herinner in 2015 werd bekroond met de Augustpriset. Daarnaast adviseert ze uitgevers over Zweedse literatuur en is ze als recensent verbonden aan Swedish Book Review. Voor het Expertisecentrum Literair Vertalen verzorgt ze workshops literair vertalen Zweeds en treedt ze op als mentor. In 2013 ontving ze van de Zweedse Academie voor haar gehele oeuvre de Tolkningspriset. Voor haar vertalingen en haar overige werkzaamheden als 'bruggenbouwer' tussen Zweden en Nederland kreeg ze in 2018 de Letterenfonds Vertaalprijs. Met De polyglotte geliefden van Lina Wolff werd ze in 2019 genomineerd voor de Europese Literatuurprijs. Dit verhaal is een enigszins bewerkte versie van de voordracht die ze hield tijdens de Vertalersgeluktournee van 2019 en die eerder op de website van het Nederlands Letterenfonds verscheen.

Polyglot geluk

Soms weet je zeker dat je een bijzondere roman in handen hebt. Met *De polyglotta älskarna* van Lina Wolff was dat voor mij het geval.

Het verhaal gaat over Ellinor, 36, afkomstig uit een klein dorp in Zuid-Zweden, die een contactadvertentie plaatst waarin ze aangeeft dat ze een 'tedere, maar niet al te tedere man' zoekt. Hierop reageert de literair criticus Calisto, en via Calisto komt de lezer bij de ongelukkige schrijver Max uit, die een minnares zoekt die hem kan toespreken in alle talen die hij beheerst. Max' zoektocht voert hem van Stockholm naar Italië, waar hij Lucrezia ontmoet, de kleindochter van een markiezin.

Ik las het boek in 2016 vlak nadat het in Zweden verscheen en was er meteen door gegrepen. De personages waren onsympathiek en juist daardoor heel fascinerend, de compositie was ingenieus waardoor ik het boek toen ik het uithad meteen weer opnieuw wilde lezen, de intertekstuele verwijzingen nodigden uit tot het lezen van andere literatuur en de observaties waren raak. En, niet in de laatste plaats, de stijl sprankelde en stuwde het verhaal voort. Kortom: ik vond het een rijk en bijzonder boek.

Toen kort daarna aan de auteur de prestigieuze Zweedse Augustpris werd toegekend, wist ik helemaal zeker dat ik niet alleen stond in mijn oordeel en dat ik zou proberen hier een Nederlandse uitgever voor te interesseren.

Voor uitgeverij Atlas Contact schreef ik een leesrapport en niet lang daarna werden de vertaalrechten aangekocht en werd mij gevraagd of ik de vertaling wilde verzorgen.

De allergrootste uitdaging bij de vertaling van literatuur is altijd het vangen van de juiste toon en stijl, en in dit boek zijn dat drie stijlen: die van de relatief eenvoudige, laagopgeleide en wat rauwe Ellinor in het eerste deel van het boek, de meer intellectuele stijl van schrijver Max Lamas in het tweede deel, en de enigszins plechtige, wat ouderwetsere stijl van de adellijke Italiaanse Lucrezia Latini Orsi in het derde en laatste deel.

Als je erin slaagt de juiste toon en stijl te pakken te krijgen, is dat voor mij VERTALERSGELUK.

Bij deze vertaling vormden de veelvuldige verwijzingen naar andere boeken en naar films een tweede uitdaging. Als vertaler wil je dan weten welke boeken en films dat zijn, ze lezen en zien, om mee te kunnen gaan in de sfeer die de schrijver neerzet.

Ik neem altijd contact op met de auteur van een werk dat ik vertaal, als deze althans nog leeft. Zweedse schrijvers zijn over het algemeen zeer toegankelijk is mijn ervaring, en ook dat is een vorm van VERTALERSGELUK.

Behalve schrijver van romans en verhalen is Wolff vertaler. Ze vertaalt Spaanstalige literatuur. Dat ze zelf de dilemma's kent waar je als literair vertaler mee kunt worstelen maakte de gesprekken met haar extra plezierig. Want bijna altijd stuit je op vragen waarmee eigenlijk alleen de auteur je kan helpen. Zo vroeg ik Wolff bijvoorbeeld aan welk boek van Michel Houellebecq ze een formulering had ontleend die op zeker moment door een personage wordt gebezigd.

Haar antwoord: 'Dat weet ik niet meer. Weet niet eens zeker dat hij het zo zegt. Het is waarschijnlijk eerder een soort samenvatting die ik zelf van hem heb gemaakt.'

Ik vind het belangrijk om dit soort dingen te weten. Als het een citaat is, ga ik kijken of er misschien een Nederlandse vertaling van bestaat. Bij een schrijver als Houellebecq zijn die vertalingen er. Op een andere plek in *De polyglotte geliefden* waar het om een letterlijke citaat ging, heb ik dan ook gebruik gemaakt van de bestaande vertaling van Martin de Haan.

Als je een vertaling van een vertaling maakt, bestaat het gevaar dat je verder van de oorspronkelijke tekst verwijderd raakt en dat moet je te allen tijde zien te vermijden.

Met Wolff had ik ook contact over kleine inconsequenties in de tekst. Zo was het me opgevallen dat het personage Max Lamas zijn laptop in een tas stopt en de stad in gaat om verder te werken aan zijn verhalen. Maar wanneer hij naar Italië afreist, werkt hij daar op de typemachine die hij heeft meegenomen. Die laptop leek me nogal onlogisch, vooral ook omdat er maar één exemplaar bestaat van het manuscript dat in deze roman een centrale rol speelt.

Wolff beaamde dat dit een slordigheidje was en ging akkoord met mijn voorstel om die laptop weg te laten en Lamas met alleen zijn tas naar de stad te laten gaan om aan zijn verhalen te werken. Later in het boek kon hij dan vrolijk verder tikken op een schrijfmachine.

Een andere vraag die ik had betrof het motto van het boek, een citaat van de hand van Stephen King. Het was me niet gelukt te achterhalen uit welk boek dit afkomstig was. Nu zou het weliswaar net als in het Zweedse origineel ook in de Nederlandse uitgave in het Engels blijven staan, maar ik wilde toch weten waar het vandaan kwam.

Wolff reageerde door te zeggen dat ze het niet meer precies wist, maar nog belangrijker: dat ze het bij nader inzien helemaal niet meer zo'n geslaagd motto vond en dat ze wilde dat er in de vertalingen van haar boek een nieuw motto werd opgenomen. En dat is ook gebeurd. Nu uit het boek *Hearts in Atlantis* van King.

De vraag over het motto had ik trouwens gesteld samen met een goede Duitse collega die op hetzelfde moment met zijn vertaling van dit boek bezig was.

Wij bespraken onderling allerlei interpretatiekwesties voordat we er de auteur mee lastigvielen. Bijvoorbeeld of een bepaalde passage als een verwijzing naar de film *Kill Bill* moest worden opgevat of dat wij dit erin legden.

Ook dat is voor mij VERTALERSGELUK : kunnen sparren met collega-vertalers in binnen- en buitenland. Ik ervaar mijn vak daardoor ook als veel minder eenzaam dan mensen vaak denken dat het is.

Een aspect van mijn werk waar ik regelmatig vragen over krijg, en bij dit boek nog meer dan bij andere vertalingen, is wie nou bepaalt hoe een titel wordt vertaald.

In theorie is dat eenvoudig, dat wil zeggen dat dit vastligt in het modelcontract dat je als vertaler met je uitgever afsluit. Daarin staat: 'De uitgever beslist *na overleg met de vertaler* omtrent de titel en eventueel ondertitel waaronder de vertaling zal worden uitgegeven.'

Maar papier is geduldig en de praktijk weerbarstig. Vaak proberen marketingafdelingen iets te verzinnen wat volgens de medewerkers lekker in het gehoor ligt of aansprekend is, en dan moet je als vertaler soms alle zeilen bijzetten om ze voor dwalingen te behoeden wanneer zo'n titel nergens op slaat of lezers zelfs

helemaal op het verkeerde been zet.

Soms ook gooit de auteur zelf zich in de strijd, en het kan sowieso goed zijn om te weten welke gedachten en overwegingen de auteur heeft bij de titel van zijn of haar boek.

Ik vroeg Wolff of haar Zweedse uitgever vraagtekens had gehad bij deze titel, *De polyglotta älskarna*, met name over het gebruik van het woord 'polyglot'. Ze zei er dit over: 'Nee, we hebben geen discussie over de titel gehad op de uitgeverij. Ik heb al mijn titels zelf bepaald en niemand op de uitgeverij heeft daar bezwaren tegen gemaakt. Wel heb ik naderhand gehoord dat sommige boekhandelaars een beetje bezorgd waren over de titel. Precies zoals jij zegt, waren ze sceptisch ten aanzien van het woord 'polyglot'. Maar later bleek dat dit potentiële lezers eerder nieuwsgierig maakte dan afstootte. Persoonlijk denk ik dat de meeste woorden die met 'minnaar' gecombineerd worden kunnen werken, want je wilt weten wat de minnaar (of minnaars) is of kan zijn...'

Persoonlijk geloof ik ook dat titels die aanvankelijk een beetje mysterieus zijn, juist goed zijn. Omdat ik éérst de titel bedenk en daarna het boek schrijf, is het voor mij ook belangrijk dat het een titel is die mij interesseert en waarin alles wat zich onderweg aandient een plek kan vinden...'

Ik ben het helemaal met Wolff eens dat je lezers niet moet onderschatten en dat een prikkelende titel juist nieuwsgierig maakt.

Dat wil niet zeggen dat ik deze titel niet met Atlas Contact heb hoeven bespreken, want ook daar bestond er aanvankelijk angst dat lezers misschien zouden afhaken door het woord 'polyglot'. Maar omdat deze titel een duidelijke rol in het boek zelf speelt (er is sprake van een gelijknamig manuscript en het personage Calisto

droomt van geliefden die polyglot zijn) is deze zeer functioneel. Bovendien wordt in het boek uitgelegd wat polyglot is, omdat het personage Ellinor het woord niet begrijpt en bij de criticus informeert naar de betekenis ervan. Daarom was men op de uitgeverij toch al gauw overtuigd dat de titel kon, nee, móést blijven zoals die was.

Wel besloten we in goed overleg van minnaars geliefden te maken omdat 'polyglotte geliefden' mooier van klank en ritme is, mede door de allitererende g's en l's.

Voor de zekerheid is er wel voor gekozen om op het achterplat een kleine woordenboekverklaring van 'polyglot' op te nemen.

polyglot 1. (de; -ten) iem. die veel talen kent **2.** (bn.) voeltaalig

Drie mensen, drie soorten onvervulde verlangens. Ellinor, 36 jaar oud, afkomstig uit een klein dorp in het zuiden van Zweden, plaatst een contactadvertentie, op zoek naar een 'tedere, maar niet al te tedere man'. De ongelukkige schrijver Max wil een minnares die hem in alle talen kan toespreken die hij beheerst. Zijn zoektocht voert hem van Stockholm naar Italië, waar hij Lucrezia ontmoet, de kleindochter van een rijke markiezin. Ellinor, Max en Lucrezia hebben meer gemeen dan zij zelf beseffen, onder andere een verloren gewaand manuscript. *De polyglotte geliefden* is een buitengewoon originele, prikkelende verkenning van machtsverhoudingen, van de *male gaze*, en van de manipulatieve eigenschappen van de literatuur.

Voor *De polyglotte geliefden* ontving Lina Wolff (1973) in 2016 de *Svenska Dagbladets*-literatuurprijs en de Augustprijs, de belangrijkste literatuurprijs in Zweden.

"Lina Wolff kan zich maten met Roxane Gay, Maggie Nelson en Miranda July." – *The Guardian*

"Het is lang geleden dat ik iets heb gelezen dat zo anders, zo sluipend, zo eigenzinnig is. [...] Dit is een boek dat je bijblijft." – *Svenska Dagbladet*

"Zo verrukt overweldigd door verteltechniek ben ik verdorie niet meer geweest sinds ik ergens in de jaren negentig Paul Austers *New York-trilogie* las." – *Sydsvenskan*

Het was heel prettig om goed met de uitgever en redacteur van Atlas Contact over deze zaken te kunnen overleggen. Zo had ik ook mijn zegje over de tekst op het achterplat en is het omslagontwerp aan me voorgelegd.

Wat mij betreft is serieus genomen worden als gesprekspartner door, en goed samenwerken met de Nederlandse uitgeverij ook een vorm van VERTALERSGELUK.

Al met al heeft het werken aan deze tekst mij veel van zulke momenten van klein en groot VERTALERSGELUK opgeleverd. Dat Wolff en ik met *De polyglotte geliefden* voor de Europese Literatuurprijs 2019 werden genomineerd was absoluut nog zo'n moment.